

közvetlenül, amelyet Keszeg Vilmos 1989-ben kezdeményezett, és azóta is aktívan irányít. A kötet emellett egy sorozat részeként jelent meg. Az *Emberek és kontextusok* könyvfolyam eredetileg forrásanyagok megjelentetését valósította meg, azaz a céllal, hogy a szélesebb olvasóközönségnek betekintést engedjen a néprajztudomány műhelyébe. Vajda András nagyszabású monográfiája – amely a szerző 2011-ben megvédett disszertációjának átdolgozott változata – azonban ennél jóval többet vállal. Olyan tudományos igényű szakmunka, amely a magyar paleográfia egyik fontos állomását is jelenti, hiszen nemcsak „a magyar, hanem az európai

etnológiai-antropológiai kutatásokban is elsőként végzi el egy település mindennapi írásgyakorlatának módszeres, komplex elemzését” – foglalja össze a könyv fűlészövegében a dolgozat szakmai irányítója, Keszeg Vilmos a kötet jelentőségét. A kötethez egy sokkal nagyobb tényanyag megismerését lehetővé tevő CD-melléklet is tartozik, amely bő válogatást tesz közzé a falura jellemző szövegtípusok, dokumentumok köréből. Vajda András egészen közel engedi olvasóit az általa feldolgozott anyagokhoz, és ezzel lehetővé teszi, hogy maga az olvasó is kutatóvá váljék.

Molnár Eszter

Életek, történetek, narratívumok változásai a hosszú huszadik században

A 20. század (biografikus) történetei. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 19.

Szerk. Keszeg Vilmos – Szalma Anna-Mária. Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár 2011. 268 old.

2010. novemberében szervezte meg a BBTE Bölcsészettudományi Kara *A 20. század (biografikus) történetei* című háromnyelvű konferenciát Kolozsváron. A konferencián elhangzó előadások a 20. század reprezentatív történéseire, azok jellemző elbeszéléseire, megfogalmazására, a narratív stratégiákra, a narratívumok használatának habitusaira, a narratívumokkal szembeni attitűdökre, a különböző beszédmódokra és médiumokra reflektáltak. A konferenciakötetbe 11 tanulmány került be magyar, román és lengyel szerzőktől, a kutatási témák pedig Kárpátaljától Portugáliáig ölelik át a kontinenst.

A konferenciát Keszeg Vilmos és Narcisa Ştiucă előadása nyitotta meg. Keszeg Vilmos, aki épp e kötet megjelenésének évében tette közzé *A történetmondás antropológiája* című egyetemi jegyzetét, a konferencián nyitóelőadása alapját képező tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a történetmondásban és az erre reflektáló kutatások szemléletében többször is paradigmaváltás következett be a 20. század folyamán, felerősödött a történetmondás identitásképző és -reprezentáló

funkciója, megváltoztak az élettörténetek értékesítésének, használatának stratégiái, a biografikus és autobiografikus beszédmód aránya, a történetek kapcsolása egy politikai-ideológiai-gazdasági helyzethez vagy éppen a történetmondás kontextusai.

A Bukaresti Egyetemen oktató Narcisa Ştiucă az orális történelem és az élettörténet közti különbségeket világítja meg, hogy miért nem lehet és milyen feltételek mellett lehetne egyenlőségelet tenni a kettő közé. A narratív kutatási módszer lehetőségeit és buktatóit részletezve javaslatokat tesz arra, hogyan ajánlott előkészíteni a kutatást, kiválasztani az interjúalanyokat, az interjúk típusát, mire javallott figyelni az elhangzó mondatok mellett (pl. non-verbális jelek, írott relikviák), milyen kutatási módszerek egészíthetik ki az interjúk készítését, végül pedig hogyan tanácsos megközelíteni az elemzésre kiválasztott szöveg(rész)eket.

Nicoleta Musat Kárpátalján élő román közönség reprezentatív egyéniségét kérte meg, meséljen részletesen öt évre Szibériába deportált apja életéről, majd az apa kéziratos naplóját (melybe lágerbeli emlékeit 1982-ben kezdte megírni) felhasználva

később is visszatért interjúkat készíteni a leszámazottal. Ezen az izgalmas kísérleten keresztül láthatóvá vált nemcsak az írásbeliség és szóbeliség biografikus és autobiografikus narrációkban betöltött szerepe, hanem az is, hogy hogyan fedí le és egészíti ki egymást a két szövegcsoport, illetve a metatextuális magyarázatok milyen lehetőségekre nyitnak kaput (pl. a leszámazott elmesélheti saját élettörténetét is).

A 20. század egyik legmegrázóbb eseményéhez, a második világháborúhoz kapcsolódó, írásban rögzített narratívumokat vizsgált Vajda András is. Az ez idő alatt, illetve erre az időre utaló katonaleveleket elemzi: mit árulnak el a levélíró hétköznapjairól, gondolkodásmódjáról, világlátásáról, az íráshoz, a levelezéshez való viszonyáról. Megállapítja, hogy a levélíráshoz más kommunikációs lehetőség híján, kényszermegoldásként nyúló egyén számára a levélírás egyrészt elfogadhatatlan körülményeinek feldolgozásában jelent segítséget, másrészt ezáltal próbálja újratemetni az otthonnal való kapcsolatot, ami szertefoszlni látszik. A szerző elemzi a levelek motivációit (kényszer/íráskedv), szerkezetét, nyelvhasználatát is.

A versfaragó földműves Szabó Mihály életében az írás nem kényszerű tevékenység, hanem tudatos életstratégia része – derül ki Nagy Réka tanulmányából, aki a szilágysági önéletről több száz oldalnyi kéziratát vizsgálta: többször megírt autobiográfiák mellett családtörténetet és a lokális közösség biografikus repertóriumát, a falu nevesebb családjainak történetét. „Utódok hiányában az írásban, versek, helytörténeti munkák, emlékiratok elkészítésében ismerte fel azt a lehetőséget, amelyet által tovább élhet a lokális közösség emlékezetében” – állapítja meg a szerző a központi motivációt.

Hogy mi marad meg a lokális közösség emlékezetében, arról szól Elena Despina Naghi tanulmánya, amely a kommunizmus és a posztkommunizmus közötti átmeneti periódusra vonatkozó egyéni és közösségi emlékezetet ragadja meg egy bukaresti városnegyed lakói által forgalmazott történeteken keresztül. Az élettér sajátosságainak sztereotípiái egy jól körülhatárolható lokális identitás büszke

vállalásához kötődnek, ugyanakkor fény derül arra is, hogy 1989 után fokozatosan fellazul a közösség, az egymás mellett idegenekként élő emberek történetei is egyre differenciáltabbak, egyre kevésbé közösek.

A kötetben soron következő tanulmány nem egy konkrét kisközösség kommunizmusbeli történetét vizsgálja, hanem a szocialista kor *új emberének* tipikus történeteiről igyekszik átfogó képet nyújtani. Adelina Dogaru a hatalom és az azt elszenvedő vagy éppen kijátszó egyén nézőpontját is ismerteti, a korszakhoz kötődő individuális, rendhagyó narratívumokat sem mellözi.

A konferenciakötet egyik legaprólékosabb munkája Szócs Levente elemzése, amely öt 20. századi népi önéletrajzot mutat be, a következő kérdéseket felvetve: mit jelent a gyergyói népi önéletről esetében a szerzői lét saját szemszögükből és a lokális közösség megítélése szerint, mennyire járnak sikerrel környezetükben műveik népszerűsítése során, mennyiben bizonyul reprezentatív biográfiának vagy státustörténetnek önéletrajzuk, azok – 1989 előtt íródva – hogyan reflektálnak az akkori állapotokra, a történeti események hogyan hatnak az életpályákra.

Szalma Anna-Mária és Blos-Jáni Melinda vizuális médiumok történeteit közvetíti: privát fényképkorpuszokat és családi filmarchívumét. A fénykép széles körű elterjedése a 20. század folyamán ment végbe, amikor a privát szféra is birtokba vette a fotográfiát, és kialakította a maga szabály- és kódrendszerét. A személyesen is megtapasztalt nagy történelmi események explicit formában nem jelennek meg a családi fényképkorpuszban, viszont utalások szintjén tetten érhetők (pl. jellegzetes tárgyak, hiányzó szereplők). Egy-egy fénykép a dekodolás során előhívhatja a szereplők élettörténetének leghangsúlyosabb eseményeit, és felszínre hozhatja a történetek keretétől szolgáló társadalmi-politikai rendszer értékelését is. Ez elmondható a mozgóképfelvételekről is, bár azok általában kevesebb magyarázatot igényelnek.

A fényképezés és filmezés erőteljes, ugrásszerű demokratizálódása egyaránt a rendszerváltás után

következett be. Bloss-Jáni Melinda egy családi film-archívumot mutat be, amely gyűjteményben az első saját készítésű privát felvételek 1989-ben készültek. A szerző antropológiai vetületű kérdései: hogyan írható le az a kommunikáció, ami a privát filmkészítés által valósul meg; kik alkotják a filmkészítő közösséget, és milyen szerepmegosztással; mi az, amit „le kell” filmezni; milyen elvárásai vannak a tartalommal és megformáltsággal szemben; mi történik a felvételekkel azok elkészülte után; egyáltalán privát filmnek nevezhető még a hétköznapi filmkészítés eredménye?

A konferencia lengyelországi résztvevője kutatási témájával is távolabbra emeli tekintetünket: Portugália két emigráns csoportja, a brazil és az angolai bevándorlók felé. Anna Kubisztal időben

is tesz egy lépést a 21. század irányába, a 2000-es évek elején gyűjtött élettörténetek alapján bevándorló típusokat próbál elkülöníteni, figyelembe véve az emigrációval kapcsolatos indítékaikat és életmódjukat Portugáliában.

A 2010-es konferencia előzményét képezik azok a kutatások, amelyeket a BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék tanárai és diákjai végeztek a KJNT támogatásával az elmúlt évtizedekben, és amelyek közül több megjelent már önálló kötetben. A 2006-ban szervezett, hasonló tematikájú konferencia anyagából is jelent meg tanulmánykötet (Jakab Albert Zsolt – Keszeg Anna – Keszeg Vilmos (szerk.): *Emberék, életpályák, élettörténetek*. Kolozsvár, 2007).

Zsigmond Júlia

A közjót szolgáló másság reprezentációja

Bokor Zsuzsa: Testtörténetek. A nemzet és a nemi betegségek medikalizálása a két világháború közötti Kolozsváron. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kvár 2013. 255 old.

A *Testtörténetek* című könyv szerzője érzékeny téma, a nemi betegségek társadalmi problémájának elemzésére vállalkozik a két világháború közötti kolozsvári társadalom viszonylatában. Az elemzést nem klasszikus megközelítéssel és módszertannal teszi: élettörténeteket rekonstruál orvosi felmérésekből, és ezeket az adatfelvételeket újraértelmezi. Orvosi statisztikák által jeleníti meg azt a társadalmi csoportot, amely a korabeli közfelfogás szerint a legnagyobb veszélyt jelentette a közegészségre nézve.

Bokor Zsuzsa Kolozsvárra szűkített kutatásának első részében választ ad arra a kérdésre is, hogy a prostitúció hogyan válik szabályozási és egészségügyi problémájából a nemzet egészét érintő problémává, leírja, ahogyan ez a változás beágyazódik az eugenikus diskurzusba, illetve azt is, ahogyan a két diskurzus találkozik. Áttekinti azt a folyamatot, amikor a személyes jelenség nyilvános nemzetpolitikai szintre emelkedik. Folytatásként ismerteti a prostitúció behatárolását, nevesítését, reformiasítását.

Itt beszélhetünk az antropológiában oly gyakran emlegetett *más-ság* reprezentációjáról is. Az eugenika által létrejött mi-ők megkülönböztetés lép érvénybe. A különbségek kiéleződnek, a nemek közti különbségek lesznek azok, amik számítanak, hiszen mindez végül egyenlőtlenséggé formálódik át. Bokor Zsuzsa szövegében megtalálható a *tisztességtelen másság* képzete, mely alatt az a közösségi tudás öltött formát, miszerint a kirívó viseletű személyeket gyanúsaknak találták. A másság már a „lányok” származásában is visszaköszönt: a vidékről származó szolgálók, cselédek a kulturális idegenség jegyeit is magukon hordozták. A „tisztességes nő” képének megőrzéséért az otthonról hozott erős normarendszerben kellett maradniuk, falusi viseletükben, egyszerűen kellett megjeleníteniük. Az átjárás a társadalmi rétegek között szinte lehetetlen volt a nők számára megbélyegzés nélkül. A hatalom eloszlása, nem, etnikum, társadalmi státus függvényében történik. A megkülönböztetésre szolgáló kulturális jellemzők, a normalitástól való eltérést, a